

БАЗОВІ ЗАСАДИ ТАКТИКИ СУДОВОГО ДОПИТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

BASIC PRINCIPLES OF COURT INTERROGATION TACTICS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Мирошниченко Ю.М., к.ю.н.,
голова суду

Іллічівський районний суд м. Маріуполя Донецької області

Стаття є презентацією частини комплексного дослідження з питань криміналістичного забезпечення судового розгляду, складність якого визначається психологічною напруженістю гласного та відкритого змагального процесу динамічного колективного дослідження показань про обставини події більш віддаленої за часом порівняно з досудовим розслідуванням, що вимагає розроблення оригінальних прийомів, використовуваних при проведенні допиту в судовому засіданні, бо далеко не всі тактичні засоби, розроблені криміналістикою для потреб досудового слідства придатні для використання в умовах судового провадження.

Вивчення нагальних проблем криміналістичного забезпечення судового допиту вимагала насамперед уточнення загальних засад його тактики, з-поміж яких були виділені й описані: (1) законність; (2) етичність; (3) об'єктивність, всебічність та повнота; (4) субсидіарна активність суду та (5) його неупередженість; (6) цілеспрямованість; (7) планованість; (8) урахування відомостей про особистість допитуваного.

Під час судового розгляду, як і в ході досудового розслідування, суб'єктам доказової діяльності доводиться стикатися зі спотворенням допитуваними особами обставин досліджуваної події. В одних випадках причиною цього є омана, в інших – прагнення перешкодити встановленню істини. Подолання цих складнощів потребує від особи, що веде допит, наявності відповідних криміналістичних знань, відсутності яких не може компенсувати один лише практичний досвід.

Озброїти суд таким знанням покликана теорія криміналістичного забезпечення судового провадження. В межах пропонованого вчення мають досліджуватися закономірності цього виду процесуальної діяльності та розроблятися найефективніші засоби її оптимізації, зокрема тактичні прийоми судового допиту, специфіка умов проведення якого потребує оригінальних інструментів роботи з вербальними джерелами доказової інформації.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення судового провадження, судова тактика, судовий допит.

The article is a presentation of part of the research on the topic of forensic support of the trial, the complexity of which is determined by the psychological tension of the vocal and open competitive process of dynamic collective research of testimony about the circumstances of the event more distant in time compared to the pre-trial investigation. The study of urgent problems of forensic support of judicial interrogation required, first of all, clarification of the general principles of its tactics, among which the following were selected and described: (1) legality; (2) ethics; (3) objectivity, comprehensiveness and completeness; (4) subsidiary activity of the court and (5) its impartiality; (6) purposefulness; (7) planning; (8) taking into account information about the identity of the interrogated person.

The author concludes this part of his research with the conclusion that during the trial, as well as during the pre-trial investigation, the subjects of evidentiary activity have to face the distortion of the circumstances of the investigated event by the interrogated persons. In some cases, the reason for this is delusion, in others – the desire to prevent the establishment of the truth. Overcoming these difficulties requires the person conducting the interrogation to have appropriate forensic knowledge, the lack of which cannot be compensated by practical experience alone. The theory of forensic support of court proceedings is designed to arm the court with such knowledge. Within the framework of the proposed doctrine, the regularities of this type of procedural activity should be investigated and the most effective means of its optimization should be developed, in particular tactical methods of judicial interrogation, the specifics of the conditions of which require original tools for working with verbal sources of evidentiary information.

Key words: forensic support of court proceedings, court tactics, court interrogation.

Актуальність проблеми. Допит є найпоширенішою та найскладнішою судовою дією, що полягає в отриманні від підсудних, потерпілих, свідків відомостей про обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Його складність визначається психологічною напруженістю гласного та відкритого змагального процесу динамічного колективного дослідження показань про обставини події більш віддаленої за часом порівняно з досудовим розслідуванням, що вимагає розроблення оригінальних прийомів, використовуваних при проведенні допиту в судовому засіданні, оскільки багато з того, що є актуальним на стадії досудового розслідування, втрачає свою значущість на судових стадіях кримінального процесу [1, с. 48].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тактичні та психологічні особливості судового допиту розглядалися у роботах Л.Ю. Ароцкера, В.Л. Васильєва, В.К. Весельського, М.Й. Вільгушинського, І.І. Когутича, В.О. Коновалової, В.Ю. Шепітька, О.В. Кобенка, М.І. Порубова, К.В. Проніна та ін. З-поміж досліджень останнього часу слід назвати кандидатські дисертації В.М. Бабуніча, М.С. Максимишин, окремі роботи Костюченко О.Ю., М.С. Туркоги, В.С. Чернецької, І.І. Шепітько, Л.Ю. Янкової.

І все-таки переважна більшість наукових досліджень процесуальних і криміналістичних аспектів судового допиту відносяться або до радянського періоду розвитку

криміналістики, або до етапу, що передував уведенню в дію КПК України 2012 року. Звісно, ця обставина жодним чином не применшує значущості попередніх наукових здобутків для формування теоретичних підвалин тактики судового допиту. Проте чинний закон суттєво змінив процесуальний порядок проведення цієї пізнавальної дії, що визначає актуальність подальшого розроблення даного напрямку криміналістичної тактики.

Мета дослідження, результати якого подаються у цій статті, полягала в дослідженні основних правил, яким повинна відповідати тактика судового допиту в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спільним та основним для тактики всіх судових дій є принцип законності, який вимагає беззастережної узгодженості використовуваних судом тактичних засобів з нормами закону. Закон визначає коло осіб, які можуть бути допитані в судовому засіданні, та коло осіб, які беруть участь у допиті, а також форми допиту, порядок та послідовність його проведення відповідними суб'єктами (ст. ст. 351-354, 356 КПК України).

Важливим принципом тактики допиту є дотримання судової етики. До загальних моральних норм судового допиту, які мають дотримуватися усіма його суб'єктами, відноситься непримиренне ставлення до будь-яких фактів порушення закону, об'єктивність, принциповість, від-

сутність упередженості, тенденційності, недовіри, підозрливості, дотримання почуття такту, постановка запитань у спокійному тоні, недопустимість аморальних запитань, коментарі та оцінка показань уголос [2, с. 14].

Законність допиту передбачає його об'єктивність, всебічність та повноту. Інакше кажучи, в ході допиту важливо отримати всю інформацію про розслідуваний злочин, яку має у своєму розпорядженні допитуваний, а не тільки ту, яка узгоджується лише з версією слідчого. Тенденційний, суб'єктивний відбір інформації неприпустимий [3, с. 11].

Об'єктивність і повнота допиту забезпечується неупередженістю суду, усвідомленням суддею завдань кримінального провадження та своєї ролі у процесі їх реалізації, його прагненням до отримання від об'єкта максимуму відомої йому інформації про обставини, що належать до предмета доказування. Проте неупередженість і об'єктивність не мають нічого спільного з байдужістю до того, що відбувається в залі судового засідання. Суд, як жоден інший із суб'єктів доказування в кримінальному процесі зацікавлений у встановленні істини та ухваленні на її основі законного та обгрунтованого рішення, що визначає активну участь судді в процесі допиту.

Звісно, через змагальність процесу правило активності, як принцип тактики судового допиту, насамперед від сторін кримінального провадження вимагає ініціативної поведінки, але не обмежує суд у тому, що стосується встановлення істини. Активність суду в цьому плані має субсидіарний характер як така, що компенсує недостатню активність сторін у встановлення істини в кримінальному провадженні.

Під час досудового розслідування домінуючим, і зазвичай, одноособовим суб'єктом ведення допиту є слідчий, який самостійно обирає тактику його проведення, зміст та послідовність запитань тощо. Повноваження судді в процесі отримання показань дещо вужчі. Якщо стосовно допиту підсудного у чинному законі за головуючим зберіглося право протягом всього допиту ставити йому запитання для уточнення й доповнення його відповідей (ч. 1 ст. 351 КПК України), то втручання суду в процес допиту свідка (потерпілого) обмежено контролем за ходом допиту з метою уникнення зайвого витрачання часу та захисту свідків (потерпілих) від образи та недопущення порушення правил допиту (ч. 3 ст. 352 КПК України).

Тож не цілком вірно вважати, що допит у суді веде суддя. Основними та з формального погляду єдиними суб'єктами судового допиту є сторони кримінального провадження. Змагальність процесу передусім від них вимагає бути активними учасниками допиту. Допит прокурора націлено на з'ясування обставин, покладених в основу обвинувачення; допит захисту спрямовано на обгрунтування заперечень проти нього. Обидві сторони, таким чином, прагнуть через свідчення допитуваного переконати суд в обгрунтованості своїх аргументів. І саме на них законодавець покладає ведення судового допиту та визначає його послідовності: обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник (ч. 1 ст. 351 КПК України), свідка обвинувачення, потерпілого першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (с. 6 ст. 352, ч. 6 ст. 353 КПК України), експерта першою допитує сторона, за ініціативою якої проводилась експертиза (ч. 2 ст. 352 КПК України).

Навіть зняти запитання, що не стосуються суті кримінального провадження, за буквальним змістом закону, головуючий у справі за протестом сторони кримінального провадження. Проте, на наш погляд, це не означає, що з огляду на обов'язок головуючого усунути з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 321 КПК), він позбавлений права з власної ініціативи зняти запитання, що не стосуються предмета судового дослідження.

Водночас суд наділено правом вимагати від допитуваного конкретної відповіді – «так» чи «ні» в разі, якщо той висловлюється нечітко або з його слів не можна дійти висновку, чи визнає він певні обставини чи заперечує проти них (ч. 2 ст. 351, ч. 11 ст. 352 КПК України). Після допиту особи сторонами допитуваному можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим і суддями.

Крім того, суд повинен зняти запитання, що є некоректним чи таким, яке принижують гідність допитуваної особи або інших учасників процесу. І хоча це право головуючого прямо не передбачене законом, воно визначається його процесуальними обов'язками щодо захисту допитуваних від образи (ч. 3 ст. 352 КПК України), забезпечення в судовому засіданні належного порядку (ч. 2 ст. 321 КПК України) та загальними засадами кримінального судочинства щодо заборони під час кримінального провадження піддавати особу поведженню, що принижує її гідність (ст. 11 КПК України).

Ці можливості дозволяють, а завдання кримінального провадження зобов'язують суд вживати заходів щодо з'ясування даних, які належать до предмета доказування, аналізувати показання допитаного та оцінювати отримані відомості як докази і використовувати їх в інтересах кримінального судочинства. А втім, необхідність особистої участі судді у з'яванні обставин, що підлягають доказуванню, багато в чому залежить від професіоналізму представників сторін, рівня їхньої підготовленості до судового розгляду та тієї активності, з якою вони встановлювали обставини, що мають значення для кримінального провадження, під час прямого, перехресного, повторного допитів.

Важливим принципом судового допиту є його цілеспрямованість. Мета допиту – отримання достовірних відомостей про обставини, що стосуються предмета доказування у кримінальному провадженні. Вони визначають предмет допиту – коло питань, які підлягають з'ясування у ході його проведення.

З предметом допиту головуючий повинен визначитися при підготовці до нього та стежити за тим, щоб допит не виходив за його межі. Відправною точкою при цьому є матеріальне право. Матеріальне право диктує програму допиту, тоді як формальний закон встановлює межі шляху її реалізації, а психологія дає необхідні для цього технічні інструменти [3, с. 6].

З цілеспрямованістю тісно пов'язане й таке важливе положення тактики допиту як плановість. Гарному допиту завжди передують хороша підготовка. Планування – це Альфа та Омега допиту [4, с. 4-5]. Досягнення його цілей неможливе без ретельного планування, особливо коли йдеться про допит підсудних, які заперечують проти пред'явленого обвинувачення та захищаються від нього шляхом неправдивих показань.

На етапі підготовки до допитів перед суддею стають такі тактичні завдання:

- намітити тактично найкращу, найдоцільнішу послідовність допиту основних учасників процесу;
- сформулювати уявлення про особистості осіб, про допит яких клопочуть сторони, та про те, чиї показання матимуть принципове значення, про характер взаємодії зазначених осіб з іншими учасниками судового провадження, їхні інтереси та ставлення до розглядуваної справи;
- окреслити предмет допиту кожної особи;
- визначити перелік конкретних запитань, необхідних для з'ясування обставин досліджуваної події, намітити їх тактично виправдану послідовність;
- розробити уявні моделі процесу допиту;
- обрати тактичні прийоми допиту з урахуванням прогнозу розвитку ситуації;

– вирішити, які з наявних у справі доказів, включаючи речові, потрібно використовувати при допиті, в який момент та в якій послідовності їх пред'являти, які аудіо- чи відеоматеріали (за їх наявності у справі) буде потрібно продемонструвати в судовому засіданні, в який момент це найкраще зробити, подбати про технічне забезпечення цієї операції.

На підставі розв'язання наведених завдань складаються плани допиту окремих учасників судового провадження. В одних випадках форма плану може бути простою (по одному епізоду), в інших – складною. Це залежить від особливостей справи, значущості показань допитуваної особи, наявності чи відсутності у неї зацікавленості в результаті розгляду справи.

Якщо особа допитується за одним епізодом, обсяг плану буде невеликим і матиме форму заміток щодо питань, які необхідно з'ясувати під час допиту. В складних справах знадобиться розгорнутий план, який повинен включати перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, та необхідні для цього прийоми і засоби відповідно до задалегідь намічених завдань.

Ще одним правилом тактики судового допиту є врахування відомостей про особистість допитуваного: вік, освіту, рід занять, сімейний стан, ціннісну орієнтацію, психологічні риси. Джерелами цієї інформації є деякі доступні судді матеріали кримінального провадження, а також інформація, отримана в ході судового розгляду від інших учасників судового провадження та анкетні дані, повідомлені самим допитуваним. Врахування індивідуальних особливостей особистості допитуваного дозволить спрогнозувати його поведінку, оптимізує процес встановлення з ним психологічного контакту, допоможе обрати ефективну комунікативну стратегію та визначити необхідні прийоми мовної тактики.

Під час допиту часто доводиться стикатися з неповнотою показань унаслідок забування допитуваною особою важливих деталей, які стосуються предмета допиту. Нерідко допитувані навпаки вдаються до навмисного замов-

чування окремих фактів чи їх спотворення. Для подолання явищ, що негативно позначаються на результатах допиту, суддя повинен мати в своєму розпорядженні арсенал науково обґрунтованих і практично апробованих тактичних засобів, спрямованих на встановлення психологічного контакту з допитуваною особою, розпізнання помилки чи-то брехні, спонукання до дачі правдивих показань.

З метою забезпечення повноти та адекватності показань рекомендується використання різних видів допиту. Загально визнаним у криміналістиці є поділ судового допиту за видами на основний, додатковий і повторний, а за методами проведення – прямий, перехресний і шаховий [5, с. 295].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення нагальних проблем криміналістичного забезпечення судового допиту вимагає насамперед уточнення загальних засад тактики судового допиту, з-поміж яких нами були виділені й описані: (1) законність, (2) етичність, (3) об'єктивність, всебічність та повнота; (4) субсидіарна активність суду та (5) його неупередженість; (6) цілеспрямованість; (7) планомірність; (8) урахування відомостей про особистість допитуваного.

Під час судового розгляду, як і в ході досудового розслідування, суб'єктам доказової діяльності доводиться стикатися зі спотворенням допитуваними особами обставин досліджуваної події. В одних випадках причиною цього є омана, в інших – прагнення перешкодити встановленню істини. Подолання цих складнощів потребує від особи, що веде допит, наявності відповідних криміналістичних знань, відсутність яких не може компенсувати один лише практичний досвід.

Озброїти суд таким знанням покликана теорія криміналістичного забезпечення судового провадження [6]. В межах пропонованого вчення мають досліджуватися закономірності цього виду процесуальної діяльності та розроблятися найефективніші засоби її оптимізації, зокрема тактичні прийоми судового допиту, специфіка умов проведення якого потребує оригінальних інструментів роботи з вербальними джерелами доказової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кириллова Н.П. Структура частной методики государственного обвинения по отдельным категориям дел. *Криминалистика*. 2011. № 2(9). С. 47-54.
2. Ароцкер Л.Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва : «Юридическая литература», 1969. 120 с.
3. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии : автореф. дис. докт. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1977. 31 с.
4. Haas, H. & Ill, Ch. (2013). Gesprächsführungstechniken in der Einvernahme. *Forum poenale*: 3–27. URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-90873> (дата звернення: 11.11.2022).
5. Wendler, A. (2019). Vernehmungstechnik und Vernehmungstaktik im Verkehrsstraf- und Ordnungswidrigkeitenverfahren. Frankfurt am Main. URL: https://images.ace.de/dokumente/autoclub/Booklet_Wendler.pdf (дата звернення: 11.11.2022).
6. Порубов Н.И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве ; 2-е изд., перераб. и доп. Минск : Вышэйш. шк., 1973. 368 с.